

Příprava na 9. 3. 1988 - Křesťanství a filosofie

88-330 - 88-336

Nejprve některá upřesnění: křesťanství budeme chápat především v kulturně-historickém smyslu, alespoň teď na začátku. Jinak by každé řešení bylo znemožněno ustavením základní nesouměřitelnosti obojího.

Křesťanství jako historický fenomén vzniklo v helenismu, tj. v době znatelného úpadku řecké filosofie, která byla rozhodujícím kulturním a duchovním fenoménem v celém Středomoří a pronikala stále i do okolního světa. Křesťanství je proto od samého počátku nejen pod vlivem filosofie (i když úpadkové), ale samo se ustavuje také z jejího materiálu.

Svémi kořeny však je křesťanství zakotveno nikoliv v helenismu, nýbrž v židovské tradici (resp. v jedné ze židovských tradic). Ovšem samo židovství v té době už bylo poměrně dlouho pod vlivem helenismu; neklamné stopy helenistické filosofie nacházíme např. v některých žalmech, v knize *Příslaví*, knize *Kazatel* apod.

Jedinečný fenomén řecké duchovní a zejména myšlenkové kultury pronikl v době, kdy vnitřně již upadal a slábl, do velké části světa (na tehdejší poměry), ale našel jen málo skutečných partnerů v podobě komplexní tradice (pouze jednotlivce). Historicky vlastně jediným významným a zároveň jedinečným partnerem se mu stalo židovství a později z něho vyrostlé křesťanství.

Skutečné partnerství se tu projevilo v tom, že ovlivňování tu neproudilo pouze jedním směrem, nýbrž oběma směry. Již v 3. století př. Kr. vznikl nebo alespoň začal vznikat významný překlad starozákonních knih do řečtiny (*LXX*, *Septuaginta* - legenda, 72 žid. učenců, pro knihovnu Ptolemaja II. Filadelfa - 285-247 př. Kr.) - úd. na ostrově Faru u Alexandrie, podle legendy za 72 dní, ale pravděpodobně byl celý překlad dokončen asi až v polovině 2. století př. Kr.

Jiným dokladem židovské myslitelské výkonnosti je Filón Alexandrijský (o 20 let mladší než Ježíš, kterého zase asi o necelých dvacet let přežil), který si použil dost svobodně některých myšlenek Platónových, ale také stoických, aby filosoficky interpretoval židovskou myšlenkovou tradici. Je to myslitel synkretistický, navazuje také na tradice perské a zejména na mystiky, k nimž má velmi blízko. Nepochybně přispěl významně zejména ke koncepci prologu nejfilosofičtější knihy NZ, evangelia Janova. (Jako zprostředkovatel stoického pojmu LOGOS.)

Křesťanství se zrodilo a utvářelo se ve svých počátcích, aniž si této složité situace bylo dostatečně vědomo. Ježíš sám byl asi dosti slušně vzdělán v židovské tradici, ale je charakteristické, že nejčastěji se opírá o malé proroky. Jeho učedníci byli lidé převážně bez zvláštního vzdělání. Ještě v 11. stol. Petr Damiani, který choval krajní nedůvěru v „pohanskou vědu“ a který nejen filosofy, ale dokonce jen učitele gramatiky viděl jako učedníky ďáblů a od něhož pochází známá formulace o filosofii jako služce theologie (jejím úkolem je „velut ancilla dominae subservire“), argumentoval proti filosofii takto: protože Bůh chtěl lidi resp. svět spasit (a ne připovzdělat), vybral si za apoštoly nikoliv profesory filosofie, ale muže nízkého postavení - prostáky a nevědomec.

Křesťanství se také zpočátku nejvíc šířilo mezi těmi, kdo měli velice daleko nejen k helenistické vzdělanosti, ale dokonce nebyli nejkovanější ani v židovské tradici, byli těmi nejchudšími a nejutlačovanějšími jak doma v Palestině tak v různých diasporách a zejména v samotném Římě. Je charakteristické, jak nám evangelia svědčí o tom, že původní Ježíšův důraz na chudé byl spiritualizován na „chudé duchem“ a jak zaslíbení rehabilitace chudých bylo tak readresováno těm, kteří se

helenistickým vzdělaným a polovzdělaným jeví jako nevědomci a hlupáci. Myšlenka prostáctví, za kterou zřetelně cítíme komplex nevzdělaných nebo málo vzdělaných, žije v křesťanství dodnes, i když jen na okraji. V naší reformaci musel být ve staré Jednotě vybojován zápas proti odpůrcům vzdělanosti, tzv. misomúsům (Blahoslavova *Filipika*).

Nejvzdělanějším mužem první církve byl zřejmě nikoliv sám Ježíš, ale farizeus Saul, který přijal po cestě do Damašku jméno Pavel a od něhož máme v NZ celou řadu dopisů (listů). Ten byl sice již od narození římským občanem, ale jako farizeus (z pokolení Benjaminova) byl „theologicky“ dobře obeznámen a vzdělán v celém SZ. A tento nejvzdělanější muž, kterého také nejlépe známe vzhledem k množství jeho dochovaných listů, je autorem jediného použití slova „filosofie“ v NZ (Kol 2, 8), což ovšem Kraličtí přeložili jako „moudrost světa“ („Hleďtež, ať by vás někdo neobloupil moudrostí světa a marným zklamáním, uče podle ustanovení lidských, podle živlů světa, a ne podle Krista.“) Na první pohled to je varování před filosofií a tedy odmítnutí filosofie jako čehosi nebezpečného. Ale co o tom věděl?

Pavel tedy klade filosofii na roveň prázdným klamům a šalebnostem (DIA TÉS FILOSOFIAS KAI KENÉS APATÉS – KENÉ APATÉ = prázdná šalba či úskok), tedy sofistice. Tím ovšem neplatně, protože povrchně generalizoval; po více než 4 stoletích nevěděl nic o obrovském zápase Sókratově a Platónově atd. se sofisty a sofistikou (což ovšem není jeho chyba – úpadková helenistická filosofie sama o tom už mnoho nevěděla a míchala oboje dohromady). Tento gigantický zápas filosofů se sofistikou (a pouhou rétorikou) snese srovnání s neméně gigantickým zápasem křesťanství s gnózí – ani jeden z obou zápasů nebyl dodnes definitivně dobojován a v obou jde o to nejzákladnější, o bytí a nebytí, o platnost a neplatnost, o pravdu a lež.

Myslím, že je dostatečně jasné, že ani v textech NZ, ani v nejstarších dějinách první církve nenajdeme vodítko ani směrnici pro vztah k filosofii, jak se skutečně ustavila. Nedůvěra a odpor jsou hnutí mysli, s nimiž nemůžeme nikdy vystačit, když jde o věci vsutku závažné. A že byla a je filosofie něčím opravdu závažným, o tom se křesťané měli přesvědčovat a dosud jsou přesvědčováni v celých dosavadních svých dějinách. Odmítání filosofie bylo a je motivováno nikoliv vírou, ale buď neporozuměním, pramenícím v nevzdělanosti, anebo ve strachu a obavách před ní, tedy přímo v nedůvěře a nevěře. Jestliže víra přemáhá svět, tak přemáhá také filosofii. A nemůžete přemoci nic, před čím utíkáte.

Jak to vypadá na straně druhé, na straně filosofie? Existují dvě hlavní tradice, jak filosofie rozumí sobě samotné. Jedna tradice je připisována Pythagorovi (ale to je celkem nahodilá a navíc nejistá skutečnost). Pregnantního vyjádření se jí dostalo v Platonově *Hostině*, v řeči Sókratově při pohoštění a připojené pitce na jakousi oslavu vítězství básníka Agathona. Filosofie je pouze láska k moudrosti, sama moudrost je vyhrazena jen bohům. Prvním filosofem je Erós – není to bůh, nýbrž pouze daimon, ale veliký daimon, který sám není krásný, ale miluje krásu a všechno krásné.

Pak je tu ještě druhá tradice, která za prvního filosofa označuje Prométhea. V té se zdůrazňuje odbojný, ano revolucionující charakter filosofie, která svůj původ a svou legitimnost nenechává v závislosti na bozích, ale staví je jako stejně původní nebo dokonce ještě původnější, než je legitimita samotných bohů. Prométheus není bůh, nýbrž jeden z titánů. Zhnusen vládou Kronovou (jiného titána) rozhodující měrou přispěje ve „válce gigantů“ vzbouřivším se bohům, vedeným Diem, k vítězství, je vůči novému režimu loajální, ale jeho loajálnost má své meze. Nepodporuje svévoli Hromotřasa a je připraven se mu postavit všude,

kde se dopouští bezpráví, krutosti nebo nízkosti. V duchu takto pochopené filosofie klade Platón ústy Sókratovými otázku, zda je zbožné proto zbožné, že to chtějí bozi, anebo zda to chtějí bozi, protože to je zbožné.

To má sloužit jen jako ukázka toho, že i ve filosofii je rozmanitost důrazů a zaměření, a že tedy filosofie a filosofování jako historická skutečnost je záležitostí tak komplexní, jako je jí samo křesťanství. Mohli bychom k potvrzení této teze přinést nekončící řadu dalších dokladů. Každý velký myslitel má svou filosofii, která se liší od filosofie jiných myslitelů. Univerzální a obecně donucující povaha vědeckých poznatků nemá obdobu ve filosofii, anebo jen velmi málo a netématizovaně. Rozdíl mezi filosofií a vědami je v tom, že filosofie se vždycky vztahuje k celku, k univerzu, zatímco vědy si univerzum rozdělily a rozebraly tak, že každá je kompetentní jen ve vymezeném oboru (specializace). Filosofie musí své vidění světa sjednocovat na své riziko a zcela osobně zaangażována: způsob, jak to dělá, je vždy jedinečný – anebo náleží k jedinečnému typu, jedinečné škole filosofické.

Z toho všeho vyplývá, že pro nás dnes (stejně tak jako pro křesťany nebo filosofy předchozích 19 staletí) neexistuje žádná jednoduchá odpověď na otázku dnešního večera. Vždycky je nutno se ptát, o jakou resp. čí filosofii jde, a také o jaké nebo čí křesťanství jde. Čím víc se kdo blíží porozumění, co to je křesťanství a co to je filosofie, tím víc se musí při odpovědi na otázku po jejich vztahu osobně angažovat, osobně namočit, a musí sobě i druhým vyjasnit, jaké je jeho pojetí křesťanství a jeho pojetí filosofie. Může se zajisté ukázat, že něčí pojetí z nejrůznějších příčin nebo důvodů neobstojí před kritikou (ovšem i ta kritika musí nejprve zaujmout nějaké stanovisko, má-li od okrajových záležitostí přejít k podstatě věci). Ale žádné jednoznačné, obecně závazné řešení, tak donucující jako nějaké vědecké odhalení, tu neexistuje.

Chcete-li ode mne slyšet víc, musíte se připravit na to, že vám předložím pojetí své. Kierkegaard a tabulka „Zde se mandluje“ za výkladem. Nechci Vám jen prodávat nějakou tabulku, ale chci vám vymandlovat. A to musím udělat na své vlastní riziko, protože to jinak nejde. Jde tu o věc samu, ne o interpretaci nějakých názorů na věc, jaké má ten či onen myslitel.

Budu stručný, co bude nutné a co vzbudí váš zájem, objasním podrobněji v diskuzi. Nejvlastnějším elementem filosofování je reflexe. Sókratés před soudem: pokus o usvědčení orákula z nepravdy – nezdařil se. 3 roviny (poschodí) reflexe. Když vím, také vím, že vím, ale mohu to vědět nepřesně nebo vůbec mylně.

Protože je filosofie reflexí, nemůže uhnout a musí reflektovat samu sebe, tj. pokusit se myšlenkově uchopit, co to je filosofie. Protože se však filosofie realizuje právě skrze reflexi a jakožto reflexe, nelze předem stanovit, co to je filosofie, ale každý filosof vlastně znovu svou filosofií rozhoduje o tom, co to je filosofie. Je možno ve velmi četných případech zřetelně říci, co filosofie není, ale jen v náznacích a velmi nedefinitivně, co filosofie jest.

Filosofie ovšem nereflktuje jen své filosofování, ale také různé jiné aktivity člověka, jakož i jejich zdroje, okolnosti a zaměření. Filosof, který je shodou okolností také věřícím křesťanem, nutně bude filosoficky reflektovat i svou víru. A tady je otázkou základní důležitosti, co to vlastně víra je. Nutnost rozlišovat mezi vírou a reflexí víry. Filosofie odmítá tzv. scholastický přístup (ve smyslu pejorativním): středověké učence nenapadlo spočítat mouše nohy, ale v otázce počtu muších nohou byl rozhodující autoritou Aristotelés. Mnozí křesťané dnes vůbec nezkoumají svou víru, nýbrž zůstávají jen v rámci theologických reflexí, kde se cítí být doma. Moje otázka: zda je legitimní podrobit filosofické reflexi

samotnou víru, a nenechat se přitom příliš ovlivňovat dosavadními reflexemi, zejména theologickými.

Velmi důležitá je otázka vztahu k náboženství, k religiozitě. Nepopírám existenci náboženské zkušenosti; v tom smyslu je filosofie náboženství legitimní filosofickou disciplínou, stejně jako filosofie umění nebo filosofie vědy apod. Trvám však na tom, že pro přístup k bytostné povaze víry je filosofie náboženství irelevantní anebo přímo nevhodnou a zavádějící cestou. Filosofická reflexe víry se obejde bez religiozity vůbec a tudíž bez religiózních termínů. To, o čem Bonhoeffer mluví jako o nutnosti nenáboženské interpretace biblických pojmů, dokonce ani nemůže provést theologie, nýbrž jen filosofie.

Celé dosavadní dějiny křesťanského myšlení (theologického i - ve středověku - filosofického) jsou dějinami babylonského zajetí toho, čemu se nejčastěji říká (nadává) „metafyzika“ a čemu já raději říkám „předmětné myšlení“. Nejzřetelněji se to jeví v jakési dodnes trvajícím přímo posedlosti naprosté většiny křesťansky orientovaných myslitelů otázkou tzv. důkazů existence (bytí) boží(ho). Bůh je chápán jako jsoucní, nejvyšší jsoucní (Summum Ens). Právě proti tomu se velmi vyostřeně vyslovil Emanuel Rádl, u něhož jsem byl a dosud jsem v učení. Napsal, že Bůh vlastně není, nýbrž platí resp. „býti má“. Totéž pro něho platí o pravdě. Rádl je naším největším myslitelem právě také v tom, že se pokusil religiózní termín „Bůh“ (který ostatně není ničím specificky židovským ani křesťanským, ale který najdeme u většiny pokročilejších náboženství, ať už v singuláru nebo v plurálu) interpretovat „nenábožensky“ jako Pravdu. (Podobně to v inaugurační přednášce 1. 11. 1928, letos tedy před šedesáti lety, udělal theolog J. L. Hromádka.)

Řešením otázky vztahu mezi filosofií a křesťanstvím bude ustavení nové filosofické disciplíny, totiž filosofické pisteologie. PISTIS je řecké slovo, které bylo překladateli LXX zvoleno jako řecký ekvivalent dvou hebrejských slov, „emet“ a „emúná“, slov příbuzných etymologicky a blízkých obsahově. Přečtěte si Součkův výklad v *Biblickém slovníku* pod heslem „Pravda“. Společný kořen obou slov, „-m-n“ (viz „amen“) znamená: býti pevný, jistý, stálý, spolehlivý. Jde tu jednak o pevnost a zajištěnost nějaké „věci“, ještě častěji však o spolehlivost, stálost a věrnost nějaké osoby. (Zvláště v případě druhého slova.) Věrnost se pak přechyluje až k významu víra, „myslí-li se na spolehlivost a věrnost člověka v poměru k Bohu“. Rozumějme: víra (pistis) není pouhá subjektivní věřivost, ale je spolehnutím na to, co jediné je spolehlivé. A tím jediným spolehlivým je Pravda. Ale: ne pravda jako nějaká výpověď, nějaká formule, jak tomu rozumíme nejčastěji dnes (ostatně již Aristotelés prohlásil, že místo pravdy je ve výpovědi), ani v prastarém významu řeckém alétheia jako odkrytost resp. neskrytost jsoucího (takže jsou rozhoduje o tom, co je pravdou o něm - ještě Heidegger!).

Křesťanství je v krizi - ale také filosofie je v krizi. Základem obojí krize je zhroucení „metafyziky“ (předmětného myšlení). Proto východiskem je nové pochopení Pravdy jako nepředmětné skutečnosti, jako nejsoucná, jež rozhoduje o všem jsoucím. Filosofie se může vydat tímto směrem jen díky tomu, že porozumí tomu nejpodstatnějšímu z toho, co židovství a křesťanství vneslo „zvenčí“ do řecké a evropské tradice filosofického myšlení a co revolucionizovalo toto myšlení takovým způsobem, že to vyvolalo krach a konec dosavadní filosofie. Což pochopitelně neznamená, že se na tuto tradici můžeme dívat svrchu a otočit se k ní prostě zády. Ale již nikdy nebudeme moci filosofovat jak dosud.

Zdá se, že filosofie už tuto novou cestu nejen tuší, ale dokonce už začíná nacházet, byť zatím ještě v obrysech a pochopitelně vůbec neprošlapanou. Horší to je s křesťanstvím - historickým. Naprostá většina křesťanů si vůbec neuvědomuje, že křesťanství není resp. by vůbec nemělo být náboženstvím a že

křesťanské náboženství je takový nesmysl jako křesťanská věda apod. (u umění to už tak nešokuje, ale je to chyba, že ne). A theologie si nedovede představit, že by se mohla rozejít s onou úzkou vazbou na religiozitu a religiózní termíny - už její název by musel být revidován, protože je zavádějící.

Nejde však jen o novou terminologii, ale o vnitřní nosnost myšlenkovou. To však musíme ponechat theologům, tak jako my filosofové vyžadujeme, aby nám theologie nepředpisovala, jak máme filosofovat.

Už jsem psal o tom, jak pro dnešní filosofické myšlení je věcí základní důležitosti, ano věcí rozhodující, aby s daleko větší intenzitou začala pěstovat „meontologii“, než dosud pěstovala ontologii. K tomu cíli je třeba rozvinout široce praxi tzv. nepředmětného myšlení, ale s takovou přesností, jaké bylo dosaženo v myšlení předmětném (tedy žádné návraty k předpojmovosti).

Víra není jen záležitostí myšlení, nýbrž celého života. Ale myšlení a specificky reflexe má zvláštní povinnost a přímo nezbytnost pečovat o svou spjatost s vírou. To nahlédl již presokratik Hérakleitos, když prohlásil (zl.B 86 z Plútarcha), že „většina božských věcí pro nevíru uniká a není poznávána“. Korekturu musíme provést, pokud jde o termín „božský“: větší část pravdy nám pro nevíru uniká a to narušuje naše poznání. Jako Scheler zdůrazňoval, že bez lásky nelze poznávat, můžeme zdůraznit, že nelze poznávat bez víry. Ale to už by byla jiná kapitola.

8. III. 88